

Bir Siyam Prensi'nin Kaleminden XIX.yy'da Osmanlı İstanbulu

Mansod Lambensa

Marmara Üniversitesi

Giriş

Siyam (Tayland)¹ ticari kayıtlarına bakıldığında Prasartthong Hanedanı'ndan 27. Kral olan Naray'ın (1656-1688) zamanında Siyamlılar'ın, Türkler'le ticaret yaptığı rivayet edilmiştir.² Bunun yanında Chakri Hanedanı'ndan Kral III. Rama (1824 -1851) zamanında kullanılan gümüş paraların kısa bir dönem Topkapı Sarayı Müzesi'nde sergilendiği söylenmiştir.³ Buradan anlaşıldığına göre, Türkler ile Siyamlılar uzun süreden beri ticaret ilişkisi içerisinde. Buna rağmen 1891 yılına kadar iki ülke arasında herhangi bir diplomatik ziyaret gerçekleşmemiştir.

.....

- 1 Tayland'ın eski adı Siyam'dır. 23 Haziran 1939 tarihinde Siyam kelimesinin yerine Tayland olarak kullanılmaya başlanmıştır.
- 2 Krairoek Nana, *Câk Adîd Ting Paccuban Kvam Sampan Tay Turki Hasib Pî* (50 Years of Thailand-Turkey Relations (Past to Present)), Praphansarn, Bangkok 2009, s. 184.
- 3 Paisan Rupanichkij, *Turkey: Adîd Ting Paccuban*, Parbpim Ltd. Part, Nonthaburi 2003. s. 265.

Chakri Hanedanı'ndan Chulalongkorn olarak bilinen Kral V. Rama, 1891 yılında Avrupa'daki imparatorlar ile diplomatik ilişki kurmak için üvey kardeşi Prens Damrong'u, fahri elçi olarak görevlendirmiştir.⁴ Bu yolculukta heyet, Prens Damrong ve Prens Jiraprvat Voradet başta olmak üzere Praya Thevet Vongvivat, Praya Chonlayut Yotin, Mom Jav Phom, Prasuriyanuvat, Phavijitvorasan, Luang Sunthorn Kosa ve Mr. White ile birlikte toplam dokuz kişiydi. Prens ve beraberinde seyahate çıkan heyetin, bu ülkelere giderken kraliyet mektubunu ve nişanlarını takdim etmeleri istenmiştir.⁵

Prens Damrong'un gezi planlarına göre, Rus İmparatoru III. Aleksandr ile Livadya Sarayı'nda görüşüldükten sonra gemi ile Yunanistan'a doğru yola çıkılacaktı. Fakat Prens, tekrar haritaya baktığında ve Avrupa'daki küçük/büyük ülkeleri esas alarak tekrar düşündüğünde, "Rusya'dan Yunanistan'a ulaşmak için Türkiye üzerinden geçmenin diğer yollara nazaran daha kolay olduğunu" görmüştür.⁶

Prens Damrong, plan yaptıktan sonra tekrar yoldaşlarıyla görüşme ve danışmaya gerek duyduğunu ifade etmiştir. Ona göre, "Kendisi Siyam kraliyet ailesinden biri olduğundan dolayı elçi olarak görevlendirilmiştir. Türkiye ile Siyam arasında daha önce diplomatik bir ilişki olmadığının farkındadır. Kendisi, Türkiye'ye girdiğinde Sultan Sarayı'nda bir görevi olmadığı halde Türkiye'de bulunduğu günlerde mutlaka kim olduğu ortaya çıkacaktır."⁷ Prens Damrong, sıradan biri gibi ülkeye giriş yapmanın çok nahoş bir davranış olduğuna kanâat getirdikten sonra Berlin'deki Tay elçisinin aracılığıyla

.....

4 Damrong Rajanubhab, *Pay Miang Teraki*, Sıksaphan Phanich, Bangkok 1961, s. 86.; Chulalongkorn, Siyam'a bir nevi Tanzimat yaşatan bir kraldı. 1868 yılında 15 yaşındayken tahta çıkıp 1910'da vefatına kadar 42 yıl hüküm süre Chulalongkorn, yönetim şekillerini incelemek için İngiltere ve Hollanda'nın Hindistan ve Java gibi sömürgelerini ziyaret eden, köleliği kaldıran, demir yolunu yapan, elektrik santralleri kurduran hükümdarıydı (Kırmızı, Abdülhamid, "İstanbul'da bir Siyam kralı", *Derin Tarih*, Albayrak yayıncılık, sayı: 4, İstanbul 2012, s. 66).

5 Rajanubhab, *Pay Miang Teraki*, s. 86, 88.

6 Rajanubhab, *Pay Miang Teraki*, s. 86, 88.

7 Rajanubhab, *Pay Miang Teraki*, s. 87.

Türkiye hükümetine haber gönderilmiştir.⁸ Kısa bir süre sonra Türkiye'den bir telgraf gelmiş. Bu yazıda, Sultan II. Abdülhamid, "Siyam kraliyet ailesinden birinin ilk defa Türkiye'ye geleceğinden haberdar olunca çok bahtiyarlık duyduğunu ve memnuniyetle mihmandarlık yapacağını" belirtmiştir.⁹

Prens Damrong ve beraberindeki heyet, 19 Kasım 1891 tarihinde Rusya'dan İstanbul'a doğru yola çıkmışlardı. Şeker Ahmed Paşa ve Türk askerleri, Sultan II. Abdülhamid'in konuğunu sabaha karşı Boğaziçi sınırlarında karşılamışlardır.¹⁰

Prens Damrong ve heyet, Türkiye'de üç-dört gün kalmayı planlamaktaydı. Fakat Prens, daha sonra Sultan'ın huzuruna çıktığında Sultan, "Bu sürenin çok az olduğunu söylemekle bereber Türk misafirperverliğini ve Türkiye'deki mimarlarını daha yakından tanımak için kendilerinden üç gün daha fazla kalmalarını rica etti". Prens, Sultan'ın isteğini kırmayarak üç gün daha Türkiye'de kalmaya karar vermiştir.¹¹ Böylece heyet, 19-26 Kasım 1891 tarihleri arasında Sultan II. Abdülhamid'in misafiri oldular.

.....

8 Rajanubhab, *Pay Miang Teraki*, s. 87. Sultan II. Abdülhamid'in ziyaret talebini kabul etmesi üzerine Munif Paşa kendisine 'Siyam Memleketi' başlıklı kısa bir bilgilendirme notunu sundu. Buna göre, Hindçini'nde vaki üç memlektten biriydi. Siyam altı milyon nüfusa sahip bir ülkeydi. Başkenti Bangkok olan ülkenin enlemleri, boylamları, kaç kısma ayrıldığı, dağları ve ırmakları hakkında klasik coğrafi bilgiler verildikten sonra orman hayvanları sayılırken "Fil pek çoktur. Fillerin içinde bazı beyazları olur ve Siyamlılar bunları fazla yüceltip tanrı edinirler deniyor. "Hükümet, kemal derece mutlak olduğu halde iki hükümdar beyninde bölünmüştür ve bunların biri diğerrinin fevkindedir. Hükümdarın özel askerleri bir tabur kadından ibarettir ve umûr-i askeriyede birçok fil istimal edilir. Çoğunluğun dini Buda mezhebindedir ve Buda'nın hariç alameti bir beyaz fildir. Bir miktar Hıristiyan dahi vardır. Fakat halk nazarında mezmum ve muhakkardırlar (Kırmızı, İstanbul'da bir Siyam kralı", s. 66).

9 Rajanubhab, *Pay Miang Teraki*, s. 88.

10 Rajanubhab, *Pay Miang Teraki*, s. 89.

11 Rajanubhab, *Pay Miang Teraki*, s. 117-118.

Prens Damrong'un Kaleminden XIX. Yüzyılda Türkiye ve İstanbul

Prens Damrong Türkiye'ye gelmeden evvel ve hatta İstanbul'da bulunduğu sürede gerek Türkiye ve Osmanlı tarihi gerekse İstanbul hakkında genel bilgileri okuyarak, sorarak ve Türkiye'de gündemde olan olayları takip ederek araştırmalar yapmıştır. Bunun yanında Prens Damrong, geziden sonra kendi gözüyle şahit olduğu hadiseleri ve ilginç anıları başkalarına aktarmak amacıyla burada olup bitenleri günlük olarak kaleme almıştır.

Prens Damrong, bir beldeyi daha iyi anlamak ve anlatmak için o belde uzun bir sürede ikamet etmeyi lüzumlu gördüğü gibi o toplumun diline de hâkim olmak gerektiğini ifade etti. Prens, sadece kısa bir sürede Türkiye'de bulunduğu için buradaki mekanları, örf-adetleri ve burada olup biten hadiseleri sadece yüzeysel olarak inceleyebileceği için zaman zaman garip gördüğü olayları ve adetleri nahoş karşılamamak gerektiğini söyledi. Prens Damrong, günlük yazarken düz anlatım kullanmaktan ziyade Siyam ve Avrupa ülkeleri ile mukayeseli olarak ne gibi bir benzerlik ve farklılık olduğunun ve Türkiye açısından ne gibi bir pozitif ve negatif yönler bulunduğunun analizini yapmaya çalışmıştır.

Prens Damrong'un kaleminden XIX.yy'da Türkiye ve İstanbul şöyledir: Türkiye'nin bir kısım toprakları Avrupa'da, geri kalan kısmı da Asya ve Afrika'dadır. Bu ülkenin başkenti Konstantinopolis'tir. Siyam'ın eski inancına göre, bir beldenin ortasında su kanalı geçerse onun bölgeye uğursuzluk getireceğine inanılır. Söz konusu: Türkiye'nin başkenti olan Konstantinopolis, Boğaziçi ayrımıyla toprağın bir kısmı Avrupa'da, diğer ve çoğunlukta olan kısmı ise Asya'da yer alır. Türkler'in hâkimiyet sürdüğü ülkelerin her birinde din ve dil farklılıkları bulunmaktadır. Asya ve Afrika'da yaşayanlar İslâm dini-ne mensup iken Avrupa'da yaşayanlar Hıristiyan idiler. Müslüman ile Avrupalılar arasındaki ilişki su ile yağ gibidir. Avrupalılar, diğer kısımlardan farklı din ve kültüre sahip oldukları için kendilerine daima eziyet edilmiş olduğunu düşünmüşlerdir. Fırsat buldukları takdirde Türkler'in hâkimiyetinden çıkmaya çalışmışlardır.¹²

.....

12 Geniş bilgi için bkz. Rajanubhab, *Pay Miang Teraki*, s. 119-122.

Osmanlılar, Müslüman-Hıristiyanlar ilişkilerini ılımlılaştır-
mak için Türkiye'de yaşayan Hıristiyanlar'a karşı müsamaha gös-
termek babında, onlara 'Kod Napolyon' denilen yabancı hukuk
sisteminin uygulanması ve onların vergi ödemek şartıyla askerden
muaf tutulmasına dair kanun çıkarmıştır.¹³ Buna rağmen Türkiye'de
yaşayan Hıristiyanlar, Müslümanlar ile aralarında bir münakaşa
olduğu zaman taraftar toplamak için Avrupa'da yaşayan aynı dine
mensup insanları yardıma çağırırlar. Böylece ateş parçası, diğer ateş
parçalarıyla temas edince büyük bir yangın oluşmuştur.¹⁴

Prens Damrong'a göre, Avrupalılar, Türk hükümetini; ülke-
yi iyi yönetmediği, Avrupalılar gibi hızlı ilerletmediği hususunda
propaganda yaparak suçluyorlardı. Fakat Prens'e göre, Türkler'in
övünmesi gerekiyor. Zira, Türk hükümeti, her ne kadar Avrupalılar
gibi hızlı ilerlemiyor olsa da veya kendisi hasta durumunda olsa da
kendi gücüyle çabalayarak bugüne kadar ülkeyi yönetmeyi başara-
bilmiştir.¹⁵

Avrupalılar'a göre, Türkler'in hâlihazırda sahip olduğu top-
raklar aslında kendilerine aittir. Avrupalılar, yurtlarını geri almak
istemişlerdir.¹⁶ Prens Damrong'un kanâatine göre Avrupalılar iki
gerekçeden dolayı hayallerini gerçekleştiremeyeceklerdir.

Birincisi, Türklerin asker sayısı çok fazladır. Türkler'le harp
etmek isteyen ülkeler epeyce bir zaman harcayacaktır. Rusya gibi
Türkiye'de savaşabilme kapasitesi olan bir ülke, yine de Türkler'e
karşı savaş açmak istemediğini söyledi.

İkincisi, Türkler buradan kovulduktan sonra bu topraklar
kimin hâkimiyeti altında olacak? Rusya mı yoksa başka bir ülke
mi? Türkiye, herhangi bir ülkenin hakimiyeti altına girerse o ülke
Avrupa'da en güçlü ülke olacaktır. Bunun için batılı ülkeler birbirinin
aleyhine şüphe ediyorlardı. Başka bir çözüm tasarısı ise Türkiye'yi
bölüp bir kısmını eski toprak sahibi olan Kürtler'e ayıracaktır. Hiç-
bir ülke savaş kazandıktan sonra başka bir ülkeye karşılıksız olarak

.....

13 Rajanubhab, *Pay Miang Teraki*, s. 144.

14 Rajanubhab, *Pay Miang Teraki*, s. 122,144.

15 Rajanubhab, *Pay Miang Teraki*, s. 145.

16 Rajanubhab, *Pay Miang Teraki*, s. 124.

toprak vermez. İşte bu iki sebep Türkler için toprak koruma açısından bir avantaj olmuştur.¹⁷

Prens Damrong'un Kaleminden XIX. Yüzyılda İstanbul'da Bazı Mekanlar

Fahri elçi sıfatıyla dünyanın bir çok yerinde bulunan Prens Damrong, İstanbul'a ilk defa geldiği için burayı daha önce bulunduğu mekanlar ve Tayland'daki yapılar ile mukayese ederek kaleme almıştır. Onun yazdıklarına göre, Türkiye'deki yapılar genelde dış görünüme fazla önem vermeyip yapının içindeki dekorasyon ve koleksiyonlara ağırlık verilmiştir. Yapının içinde koleksiyonlar ve mobilyalar da genelde Avrupa'dan getirilmiştir. Prens, "Türkiye'deki evler genelde tahtadan yapılıyor. Tuğla ile yapılan evler ise kabaca bir sıva ile kaplanıyor. Sarayın dışındaki yapılar ise Avrupa'daki binalara nazaran güzel değildir" diyor.¹⁸

Prens Damrong, tarihî mekânları gezmeden önce şehri daha yakından tanımak amacıyla caddelere inmiştir. Prens, İstanbul'daki caddeler ve sokakların hem dar hem de kirli olduğu söylemekle beraber İstanbul'un, Avrupa'dan diğer bir farkının ise sokakta dolaşan köpeklerin çokluğu olduğunu belirtiyor.¹⁹ Prens Damrong ve beraberindeki heyetin gezdikleri mekanlar başlıca şunlardır.

Ayasofya: Buradaki en önemli cami, Avrupalılar'ın hitap şekli ile Saint Sophia'dır. Bu topraklar Avrupalılar'ın hâkimiyetindeyken Ayasofya, aslında bir kilise idi. Müslümanlar bu şehri fethedince kiliseyi camiye çevirmişlerdi." Prens, bu hadiseyi Hıristiyanlar için iyileşmez bir yara olarak yorumlamıştır.²⁰

Prens Damrong, Konstantinopolis'te birçok saray bulunduğunu ve bunların hepsinin muhteşem olduğunu söyledi. Ona göre, burada önemli üç saray vardı. Birincisi, Topkapı, ikincisi, Dolmabahçe

.....

17 Rajanubhab, *Pay Miang Teraki*, s. 124.

18 Rajanubhab, *Pay Miang Teraki*, s. 125.

19 Rajanubhab, *Pay Miang Teraki*, s. 125-126.

20 Rajanubhab, *Pay Miang Teraki*, s. 126-127.

ve üçüncüsü Yıldız Sarayı idi.²¹ Prens, bu saraylar hakkında uzunca bilgiler verdi. Biz sadece önemli gördüğümüz noktaları beyan etmeye çalışacağız.

Topkapı Sarayı: Denize yakın bir yerde inşa edilmiştir. Konstantinopolis fethedildikten sonra inşa edilen bu sarayda, hâlihazırda geçmiş sultanların kullandıkları araç-gereçler, ilgi çekici eşyalar ve Hz. Muhammed'in hırkası gibi eşyalar sergilenmektedir. Hz. Muhammed'in hırkası kutsal olduğu için sandıkta muhafaza edilmiştir. Geçmiş sultanlara ait kıyafetler bir mankene giydirilerek sırasıyla sergilenmektedir. Prens, bu mankenlerin dikkatini çektiğini ifade etmiştir, çünkü bu kıyafetlerin bazıları çok uzun olup baştan aşağı değerli taşlarla süslenmiştir. Prens, bunun Avrupalılar'ın etkisiyle oluştuğunu belirtmişti.²²

Dolmabahçe Sarayı: Prens Damrong İstanbul'a geldikleri ilk günde, Dolmabahçe Sarayı'nda konaklatılacaktı. Fakat o günlerde sarayın tadilatı olduğu için Yıldız Sarayı'nda ağırlandı. Daha sonra Dolmabahçe Sarayı'nı gezmeye fırsat bulan Prens Damrong, saray hakkında şöyle bilgi aktardı: "Dolmabahçe Sarayı, çimentodan yapılmış olup diğer saray gibi denize yakın bir yere inşa edilmiştir. Bu saray Avrupa mimari tarzında yapılmıştır. Yapının dış cephesi tuğla ile yapıldığı ve kireç ile sıvandığı için dış görünümü biraz kaba durmaktadır; fakat içerisi muhteşem eşyalarla bezenmiştir. Merdivenlerdeki işlenmiş kristal korkuluklar, duvarlar ve tavanlar kalem işleriyle güzelce donatılmıştır. Daha önce burası, sultanların konakladığı bir yer idi. Fakat iki sultana ardarda suikast düzenlenince Sultan II. Abdülhamid, emniyet açısından Yıldız Sarayı'na taşınmıştır."²³

Yıldız Sarayı: Prens, bu sarayın eğimli bir arazi üzerinde inşa edildiği bilgisini verdikten sonra, sarayın bulunduğu yer açısından

.....

21 Rajanubhab, *Pay Miang Teraki*, s. 127.

22 Rajanubhab, *Pay Miang Teraki*, s. 128-129.

23 Rajanubhab, *Pay Miang Teraki*, s. 129-130; Sultan II. Abdülhamid 1876'da tahta çıktığında kısa kısa bir süre Dolmabahçe Sarayı'nda kalır ve ardından Yıldız Sarayı'na yerleşir. Sultan II. Abdülhamid, padişahlığı süresince bu sarayda kalmıştır (Bülent Bilgin, "Yıldız Sarayı" *DİA*, İstanbul 2013, XXXXIII, 541; Selman Can, "Yıldız Camii", *DİA*, İstanbul 2013, XXXXIII, 540).

burada inşa edilmesinin emniyet ve istirahat olmak üzere iki sebebi olduğunu tahmin etmiştir. Prens, ayrıca şöyle söylemiştir; “Sarayın bulunduğu tepeden aşağıya doğru bakıldığında ufak ve güzel barakalarla çevrelenmiştir. Sarayda çalışan görevliler veya hizmetçilerin buralarda konakladığını tahmin ediyorum...”²⁴

Yıldız Sarayı’ndaki yapılar genelde bitişik olarak inşa edilmiştir. Bu yapılar fazla büyük olmamakla birlikte iç kısımdaki süslemeler muhteşemdir. Sultanın, bu sarayda konaklaması sebebiyle giriş-çıkışı sıkı bir şekilde denetlendiğini ifade etmiştir.²⁵

Yıldız Sarayı’nda bulunan tiyatro odası da muhteşem olduğunu söylemiştir. Prens, bu yapı Tayland’daki Vaşirayan Kütüphanesi’nde bulunan tiyatro odasına benzediğini ifade etmiştir.²⁶

Prens Damrong ve heyet İstanbul’da buldukları sürece Yıldız Sarayı’nın içinde bulunan Merasim Köşkü’nde konaklamışlardır. Prens’in verdiği bilgiye göre, Merasim Köşkü’nde, sadece önemli protokollar ağırlanıyormuş. Avrupalılar genelde misafirleri sarayın iç kısmında kabul ederken Türkler ise hem dış hem de iç kısımda ağırlıyor. Prens, bu köşkün sarayın ortasında inşa edildiğini söyledikten sonra bu sistemin Siyam’daki Ananta Samakhom Sarayı’na benzediğini ifade etmiştir.²⁷

Prens, Merasim Köşkü’nün ahşap olup iki katlı olduğunu, yapının uzunluğunun da Siyam’daki Timdap Komvang Köşkü’ne yakın olduğunu aktardıktan sonra köşkün dış görünüşü hoş olmadığı halde, içeriye girdiği an düşüncelerini değiştirdiğini söylemiştir. Odalar, perdeler ve mobilyalar, koleksiyon ve süslü eşyaların hepsi muhteşemdi.²⁸ Prens Damrong, “Merasim Köşkü, aslında tek bir bölümden oluşuyordu. Sultan, Alman imparatoru eşiyile Türkiye’yi ziyaret ettiklerinde ek bölüm yapılmasını emretmişti.”²⁹

.....

24 Rajanubhab, *Pay Miang Teraki*, s. 131-132.

25 Rajanubhab, *Pay Miang Teraki*, s. 132-133.

26 Rajanubhab, *Pay Miang Teraki*, s. 116.

27 Rajanubhab, *Pay Miang Teraki*, s. 93-94.

28 Rajanubhab, *Pay Miang Teraki*, s. 93-94.

29 Prens Damrong’un Merasim Köşkü hakkındaki düşünceler geniş bilgi için bkz. Rajanubhab, *Pay Miang Teraki*, s.93-94, 131-132. Yıldız Sarayı’nın bir

Kapalı Çarşı: Prens ve heyet, 22 Kasım 1891 sabahı kapalı çarşı denilen büyük bir çarşıya gitmişlerdir. Prens aktardığı bilgiye göre, “Burada Müslümanların kullandığı eşyalar satılır. Bu çarşı, Tayland’daki Sampeng Pazarı’na benzer. Fakat burada Sampeng Pazarı’ndan daha çok ara sokak bulunur. Bir de burası, Sampeng Pazarı’na nazaran daha temizdir.” Prens burada yaşadığı bir hikayeyi şöyle anlatmıştır: “Birkaç şey satın aldım. Fakat tüccarlar, kraliyet ailesinden biri olduğumu öğrenince malları pahalıya veriyorlar. Sanki benim evimin bitişiğinde para çoğaltma fabrikası varmış gibi...”³⁰

Prens ve heyetin İstanbul’da bulunduğu sürece gittikleri başka mekanlar ise şunlardır: Yabancı dil öğreten okul başta olmak üzere sanat okulu, Kara Harp Okulu, Denizcilik Askeri Okulu. Bunun yanında heyet, bir müzeyi, bir hamamı, bir de silah deposunu ziyaret etmişlerdir.³¹

Prens Damrong, İstanbul’u gezdikten sonra diğer bölgelere (ülkelere) nazaran muhteşem olduğunu söylemiştir. Küçük/büyük gemiler, İstanbul Boğazı’ndan sürekli geçip giderdi. Kıyılarda duran gemiler sayısız idi. Kıyıdan tepeye doğru evler ve tarlalar sırasıyla dizilmiş sanki oyuncak gibi konulmuştur. İstanbul’un her tarafını görmek mümkün olduğu için şehrin bıkmadan usanmadan saatlerce seyredebileceğini söylemiştir.³²

.....

parçası olan Şale Köşkü, 19. yüzyıl Osmanlı mimarlığının en ilgi çekici yapılarından biridir. Köşk yüksek duvarlarla çevrili bir bahçe içinde ve farklı tarihlerde birbirine bitişik olarak yapılan üç yapıdan oluşmaktadır. Köşkün birinci bölümü 1880’de yapılmıştır. 1889 yılında köşk genişletilerek oda ve salonlar eklenmiştir. Merasim Köşkü adıyla tanınan üçüncü bölümün ise, 1898 yıllarında tamamlandığı bilinmektedir. Son iki bölüm, Alman İmparatoru II. Wilhelm’in İstanbul’a gelişlerinde konaklaması için yapılmıştır. Geniş bilgi için bkz. <http://www.millisaraylar.gov.tr/portalmain/Palaces.aspx?SarayId=12> (27.04.2016)

30 Rajanubhab, *Pay Miang Teraki*, s. 133.

31 Rajanubhab, *Pay Miang Teraki*, s. 148-150.

32 Rajanubhab, *Pay Miang Teraki*, s. 125-126.

Prens Damrong'un Kaleminden XIX. Yüzyılda Türk Saray Sofrası

Prens Domrong ve beraberindeki heyetin, İstanbul'da kaldığı bir hafta boyunca Türk yemek kültürü hakkındaki analizlerini şöyle özetlemek mümkündür:

Prens Damrong ve heyet Merasim Köşkü'nde kaldıkları sürece kendilerine ikramda bulunulan yemekler genelde batılı yemekler olmuştur. Prens, “Her ne kadar Müslüman bir ülkede bulunsak da acılı Hint yemekleri sunulmuyor. Yemeklerin çoğu Avrupalı tarzda yapılıyor” diye aktardı. Yemek takımları da ağırlıklı altından yapılmıştır. Yemeğe müzikler, şarkılar ve dansçıların eşlik ettiğini söyleyen Prens, bir müslüman ülkesi olduğu halde yemek masasına şampanya bile getirildiğini ifade etti. Tayland'dan gelen heyetlerden biri, Türkler'in de şampanya içtiklerini görünce “Hz. Muhammed'in dininde rakı yasaklanmıştı. Siz bunu içerken günahkâr olacağınızdan korkmuyor musunuz” diye sordu. Onlar da “Şampanya son yüzyılda yeni çıkan bir içkidir. Hz. Muhammed zamanında olmayan şeyleri nasıl yasaklayabilir” diye cevap verdi.³³

Prens Damrong, “Türkler her yemekten sonra Türk kahvesi içerler. Ufak bir fincana koyulduğu için ona Türk kahvesi denilir. Kahveye süt koyulmaz. Rengi koyu olup bitkisel ilaçlara benzer. Onun kokusu ve tadı güzeldir. Türk kültüründe kahve dışında nargileler de yaygındır. Nargile camdan yapılmış olup Türk tütünü ile içilir. Buradaki insanlar, nargileyi yemek gibi kaçınılmaz bir gıda olarak içerler.³⁴

Prens Damrong'un Kaleminden Türk Saray Kültürü

Selâmlık Töreni: Sultanın, vezirler ile birlikte cuma günü cuma namazına gitmek için saraydan çıkıp camiye gittiği bir törendir. Bugün herkes resmi kıyafet giyerdi. Prens Damrong, “Bu törenin, Siyam'da göreve yeni başlayan memurlar için düzenlenen yemin

.....

33 Rajanubhab, *Pay Miang Teraki*, s. 135-1136.

34 Rajanubhab, *Pay Miang Teraki*, s. 139-140.

törenine benzediğini” ifade etmiştir.³⁵ Heyetin, bu töreni izlemele-
rine izin verilmiştir.³⁶

Prens Damrong, sultanın, sarayından uzak bir yerde namaz kılmasının nadir olduğu gibi onun, hangi camiye gideceğinin ancak son bir-iki günde belli olduğunu ifade etti. Daha önceki sultanlar, merasim törenlerinde farklı camiye gidermiş fakat son zamanlarda Türkiye’de suikast sürekli olan bir hadise olduğu için Sultan II. Abdülhamid, uzak bir camiye gitmek yerine sarayın bitişiğinde bir cami yaptırmıştır.³⁷

Sultanın, bugün iştirak edeceği cami, sarayın içinde olan Yıldız camii’dir.³⁸ Siyam’da da kral, ibadet etmek için sarayın bitişi-
ğindeki Phra Kaev tapınağı’na girmektedir. Yol kenarı boyunca sü-
variler, topçular, denizciler, vezirler ve mehteran hazır beklemişlerdir. Törene katılanların sayısının beş bin kişiden fazladır.³⁹ Prens Dam-
rong, daha önce Türkiye’de bulunan Avrupalılar’dan aldığı bilgiye göre, selâmlık töreni için hazır bekleyen askerlerin sayısının aslında bu kadar olmadığını, dışarıdan bir elçi veya devlet konuğu geldiği zaman askerlerin sayısının arttırıldığını söylemiştir.⁴⁰

.....

35 Rajanubhab, *Pay Miang Teraki*, s. 97-98.

36 Rajanubhab, *Pay Miang Teraki*, s. 98. Sultan II. Abdülhamid, cuma selâmlığı törenlerini izlemek amacıyla gelen büyükelçiler için Seyir Köşkü’yü yaptırmıştır (Bilgin, “Yıldız Sarayı” *DİA*, XXXXIII, 541).

37 Rajanubhab, *Pay Miang Teraki*, s. 114.

38 1885 yılı Eylül ayı sonunda hizmete giren camii, II Abdülhamid’in sultanatının sonuna kadar çok gösterişli cuma selâmlıklarına sahne olmuştur (Can, “Yıldız Camii” *DİA*, XXXXIII, 541); Sultan II. Abdülhamid, uzak bir camiye gitmemek için sarayın bitişiğinde bir cami yaptırmıştır. Prens Damrong, orada bulunan yabancılardan edindiği bilgiye göre, daha önceki sultanları suikast düzenlenerek öldürülmüştür. Sultan II. Abdülhamid, emniyet açısından Yıldız Sarayı’nın içinde olan Yıldız Camisi’nde kılmayı tercih etmiştir Rajanubhab, *Pay Miang Teraki*, s. 114-116. Başka kaynaktan edildiği bilgiye göre, Sultan II. Abdülhamid, ağabeyi V. Murad’ın tekrar tahta geçirileceği endişesiyle, saraydan uzaklaşmamak için hep Yıldız Camisi’nde namaz kılardı (Can, “Yıldız Camii”, *DİA*, XXXXIII, 540).

39 Rajanubhab, *Pay Miang Teraki*, s. 98-99.

40 Rajanubhab, *Pay Miang Teraki*, s. 99.

Prens Damrong'un dediğine göre, Türk askerleri iri yapılı ve güçlü idi. Onlar, Avrupalı askerlere nazaran daha çok az antreman yapmaktadırlar. Buna rağmen onlar Avrupalılar'dan daha sabırlı olup yemek konusunda da seçici davranmazlardı. Bunun için genel itibarıyla eşdeğerdirler. 17 yıl önce Ruslar'la savaştan Türk askerler (Plevne Muharebeleri), asker sayısı bakımından Ruslar'dan daha azdılar. Buna rağmen Türkler, Ruslar'a beş ay dayanabilmişlerdir. Günümüzde de Avrupalılar, Türk askerleri kücümse(ye)mezler.⁴¹

Selâmlık töreni için hazırlıklar tamamlandıktan sonra iki koruma önderliğinde saraydan konvoylar çıkmaya başladı. İlk önce Valide Sultan ve ardından da Haseki Sultan'ın aracı çıkıyor. Bu araçların önünde ve arkasında önceki araçta olduğu gibi ikişer hadım ağası yürüyordu.

Prens, hadım ağası hakkında şöyle bilgi verdi. "Hadım ağasının, Nubya'dan getirildiği rivayet ediliyor.⁴² Onlar küçük yaşlarında sarayda çalışmak için hizmetçi olarak eğitiliyor. Onları, sarayın surlarının yakınlarında görmek mümkündür. Onları, diğer insanlardan ayırlabilen özellikler şunlardır; siyah tenlidirler. 30-40 yaşlarına geldiklerinde yüzleri çok yıpranır."⁴³

Sultanın birazdan saraydan çıkacağı haberini vermek üzere borazanlar üflenmiş, sultanı görmek için orada bulunan halk, git-tikçe kalabalıklaşmıştır. İki koruma önderliğinde sultanın bindiği fayton yavaş yavaş saraydan çıkmıştır. Aracın ön koltuğunda bir sürücü, bir de Osman Nuri Paşa (Gazi Osman Paşa), arka koltuğunda ise sultan oturmuştur. Araç, askerlerin önüne geldiğinde onlar selâmlama yaparak marşlar söylemiştir. Prens Damrong, "Araç geçtiğinde ben tekmil vererek selâm verirken arkadaşlar de başlarını

.....

41 Rajanubhab, *Pay Miang Teraki*, s. 99. Plevne Muharebeleri, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında 8 Temmuz-10 Aralık 1877 tarihlerinde Plevne'de yapılan savunma savaşlarıdır. Geniş bilgi için bkz. Hülagü, M. Metin, "Plevne Muharebeleri", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIV, 304-305.

42 Afrika'dan getirilen hadımlar, karaağalar olarak adlandırılmaktadır. Hadım ağası hakkında detaylı bilgi için bkz. Ülkü Altındağ, "Dârüssaâde" *DİA*, İstanbul 1994, IX, 1-3.

43 Rajanubhab, *Pay Miang Teraki*, s. 100.

eğerek saygılama yaptılar. Sultan da tekmil vererek karşılık verdi.” diye söylemiştir.⁴⁴

Sultanın makam aracı caminin önünde durmuştur. Kısa bir süre sonra imam, sultanı karşılamak için camiden çıkmış. Sultan camide yaklaşık 20 dakika durduktan sonra pencere açılırken bozazanlar üflenmeye başlamıştır. Açılan pencerede sultanın orada bulunduğu söylenmiştir. Dışarıda bekleyen askerler, sultanın bulunduğu yerden yürüyerek geçerken selâmlama yapmışlar. Askerler selâmlama yaptıktan sonra sultan saraya geri dönmüştür.⁴⁵

Selâmlama şekli: Prens Damrong'un edindiği bilgiye göre, Türkiye'de üç kademeli selâmlama vardır. Prens, bu selâmlama şeklini Tay kültürüyle kıyaslayarak açıklama yapardı.

Alt kademeli selâmlama: Bu aynı yaşta olanların veya büyüklerin, küçüklerden selâm almak için yaptıkları bir harekettir. Sağ el kaldırılıp alınına kadar götürülür. Tay kültüründe de sağ el, sol ele yapıştırılıp göğse kadar götürülür.

Orta kademeli selâmlama ise, küçüklerin, büyüklere karşı selâm verme şeklidir. Bunu da sağ el alıp biraz dudağa temas ettikten sonra alınına götürülür. Taylılar ise iki eli birleştirip burnuna kadar götürürler.

Üst kademeli selâmlama ise, padişaha karşı yapılan bir selâmlama şeklidir. Söz konusu: sağ el dokunacakmışçasına yere kadar götürülür sonra el alınıp alna temas ettirilir. Burada sultanın ayaklarının tozunun başımızın her zaman üstünde olduğu ifade edilir. Siyam'da da krala karşı yapılan bir selâmlama gibidir.⁴⁶

Türkiye'de nişan veya madalya almak: Prens Damrong'un ifadesiyle “Köşkte bize hizmet edenler çoktu. Yalnız yurtdışından gelen değerli konukları ağırlayan baştaki adam ise Şeker Ahmed Paşa'dır. Onun üstünde o kadar rütbe var ki yeni takacak rütbe için boş yer bulamıyorum. Şeker Ahmed Paşa çok becerekli ve bilgili bir zat idi. Resim de çizer, elektrikten de anlardı. Zannediyorum ki

.....

44 Rajanubhab, *Pay Miang Teraki*, s. 101-102.

45 Rajanubhab, *Pay Miang Teraki*, s. 104.

46 Rajanubhab, *Pay Miang Teraki*, s. 102-103.

o, sultanın en hoşnut olduklarından biridir.⁴⁷ Bunun yanında Prens, “Köşkte kaldığımız sürece nöbet tutan askerlerin üstlerine baktığımda herkesin nişan ve madalyası vardı.... Türk kültürü/adetlerini araştırmadan yüzeysel baktığım zaman Türkiye’de nişan almak çok kolaydı. Avrupalılar’ın söylediğine göre, Türkiye’de bulunup da Türk madalyasından kaçmak çok zor bir olaydır. Aslında Türkiye’de sultanı korumak çok titiz ve zor bir görevdir. Zira daha önce sultana suikast düzenlenmiştir. Bu yüzden Sultana korumalık yapan kişi, sultanın sürekli yanında bulunduğu için en güvenilir ve en dürüst kişi olması gerekirdi. Onun için burada bulunan memurlar, her ne kadar rütbesi düşük olsa da seçilmiş ve en iyilerdendi. Onları sıradan insanlarla kıyasladığımızda onlara nişan veya madalya takdim etmek yanlış veya garip bir davranış değildir”.⁴⁸

Bunun yanında Sultan Abdülhamid’in, Türkiye ile Siyam arasında bir dostluk köprüsü kurmak adına Prens Damrong ve beraberindeki heyete rütbesine göre nişan takdim ettiği rivayet edilmektedir.⁴⁹

Türkiye’de hükümdarlık sistemi: Prens Damrong, Türkler’in, tahta kimin oturacağına dair şöyle bir sistem getirdiğini söyledi. “Aynı soydan yaşı büyük olan, küçük olanlardan daha önce tahta çıkmaya hak kazanıyor”. Şöyle ki, bir sultanın üç tane oğlu varsa, sultanın vefatından sonra oğullardan en büyük olanı hükümdar olacaktır. Bu sultanın her ne kadar çocuğu varsa da onun ölümünden sonra tahta çıkacak kişi onun ikinci kardeşidir ve sırayla küçük kardeş hükümdar olacak. İkinci nesil bittikten sonra ikinci sultanın büyük oğlu padişah olacaktır.⁵⁰

.....

47 Rajanubhab, *Pay Miang Teraki*, s. 94-94.; Şeker Ahmed Paşa hakkında geniş bilgi için bkz. Muhittin Serin, “Şeker Ahmed Paşa”, *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII, 487-488.

48 Rajanubhab, *Pay Miang Teraki*, s. 95-96.

49 Rajanubhab, *Pay Miang Teraki*, s. 106-107.

50 Rajanubhab, *Pay Miang Teraki*, s. 110-111. Osmanlılar’da, on yedinci asra kadar hükümdarlık hep babadan oğula intikal etmiştir. Ancak 1617’de I. Ahmed’in ölümü üzerine çocuklarının küçük yaşta oldukları için ilk defa bu uygulama terk edilmiş ve kardeşi Şahzade Mustafa Osmanlı tahtına çıkmıştır. Böylece ekberiyet usulü devreye girmiştir (M. Âkif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, Beta Yayınları, 7. baskı, İstanbul 2009, s. 129).

Böyle bir sistemin şehzadelerin aleyhine olduğunun düşünülmesi gerekir. Ona göre, şehzadeler sultan hayattayken belli bir ölçüde mal-mülk sahibi olmaktadırlar. Memurlar da onlara karşı iyilik yapmışçasına davranırlar. Sultanın vefatından sonra hükümdar olamayan şehzadelerle sanki o beldede yaşamamışlar gibi hiç kimse ilgilenmiyordu.⁵¹

Türkiye'de hükümdar devam ettirme usulü böyle olduğu için şehzadeler, devlet ile ilgili işlerle fazla haşır neşir olamıyorlardı. Yine Prens, "Türkiye'ye geldiğim günden beri Türkiye'de önemli olan vezirler ve memurlar ile hemen hemen tanıştım. Fakat herhangi bir şehzade ile görüşemedim" dedi.⁵² Prens Damrong, sultanın huzuruna çıktığı günde, "Selâmlık töreninde asker kıyafetini giyen şehzadelerin çok hoş bir görünüşü olduğunu" söylemiştir. Sultan buna cevap, "Onları devlet konuklarını veya misafirleri ağırlamak için değil, sadece memur olmak için eğitiyorum" demiştir.⁵³

Prens Damrong'un Kaleminden Sultan II. Abdülhamid

Prens Damrong'un tuttuğu günlükte Sultan II. Abdülhamid hakkında şöyle bir bilgi veriyor. Sultan Abdülhamid, fiziksel olarak, orta boylu ve zayıf biri idi; çok çalışkan ve becerikli bir zattı. Devlet ile alakalı her işle sultan ilgilenirdi.⁵⁴

Sultan II. Abdülhamid'de müzik tutkusu olduğu için ona yemekler boyunca müzik eşlik etmektedir. Sultan, akşam yemeğinden sonra tiyatro izlemeyi çok severdi. Bazen şehir merkezinden getirtilen Avrupalı orkestra sultanın huzurunda müzik çalarlardı.⁵⁵

Sultan, dünyada olup biten siyasî olayları, hukukî sistemleri, tıbbî gelişmeleri, yabancı toplumun örf ve adetlerini, eğitim müfredatlarını merak eden biriydi. Sultan, Türkiye'yi dünyada, tanıtmak için mümkün merteye her ülke ile diplomatik ilişki kurmaya çalışırdı.

.....

51 Rajanubhab, *Pay Miang Teraki*, s. 112-113.

52 Rajanubhab, *Pay Miang Teraki*, s. 113.

53 Rajanubhab, *Pay Miang Teraki*, s. 113.

54 Rajanubhab, *Pay Miang Teraki*, s. 109-110.; s. 114-116.

55 Rajanubhab, *Pay Miang Teraki*, s. 135-137.

Bunun yanında sultan, yabancı ülkelerde yaşayan Müslümanlar'ın halleri ile de yakından ilgilenirdi.⁵⁶

Prens ve beraberindeki heyet, Sultan II. Abdülhamid'in, misafirleriyle itina ile bizzat ilgilendiğine şahit oldular. Prens ve heyet, Türkiye'de kaldıkları sürede Yıldız Sarayı'nın içindeki Merasim Köşkü'nde konakladılar. Prens orada kaldığı ilk gecede sobanın onu çok rahatsız ettiğini söylüyor. Çünkü kendisi daha önce böyle şeyler kullanmamış, uyurken kapı ve pencereyi tam kapatmış ve sabah kalktığı anda başının çok fena ağrıdığını söylemiştir. Sultan bunu haber alır almaz aynı günde prensin kaldığı odanın duvar ve tavanlarını söktürmüş, şömine yerleştirilmesini emretmiştir.⁵⁷ Bir başka örnek Prens, yabancı para, pul ve gittiği ülkenin resimlerini koleksiyon yapmayı seven biriydi. Dediğine göre, "Bulduğum ülkede fırsat buldukça pazara çıkıp onları toplamaya çalışırdım. Başta söylediğim gibi Türkiye'ye gelmemiz ani bir karar idi. Avrupa'da olsaydım tek başına pazarda gezip dolaşırdım. Fakat burada yapamam. Bunun için bir memura rica ederek onları satın almasını istedim. O da söz vererek daha sonra getireceğini" söyledi. Prens Damrong, ertesi gün o memura unutmamasın diye tekrar hatırlatınca, memur da "Sultanımız, istediğiniz her şeyi hazırlattı" diye söyledi.⁵⁸ Burada anlaşılıyor ki sultan, dışarıdan gelen misafir için elinden geldiğince kusursuz bir şekilde mihmandarlık yapmaya çalışmaktadır.

Prens Damrong'un Kaleminden Vezîr-i Âzam

Prens Damrong ve heyet, öğle yemeği için Kasım 24.'de vezîr-i âzâmın konuğu oldular. Prens, vezîr-i âzam (sadrâzam)ın statüsü hakkında şöyle bilgi aktardı. "Türkiye'deki meclis ondört üyeden oluşmaktadır. En yüksek rütbe olan üç tane makam vardır. Birincisi, vezîr-i âzamdır. O genel devlet işlerine bakar. İkincisi, şeyhülislâm'dır. dinî konularda başkanlık eder. Üçüncü ise sedarettir. Sultanın işlerine ve saraydaki iç işlerine bakar."⁵⁹

.....

56 Rajanubhab, *Pay Miang Teraki*, s.133-134; 137-139.

57 Rajanubhab, *Pay Miang Teraki*, s. 96-97.

58 Rajanubhab, *Pay Miang Teraki*, s. 109-110.

59 Rajanubhab, *Pay Miang Teraki*, s. 141-142.

Daha önce vezîr-i âzam bütün işlerinde nihaî karar verirdi. Padişah, bütün meseleleri vezîr-i âzam aracılığıyla arz ederdi. Sultan'ın emir ve fermanları da onun vasıtasıyla diğer meclis üyelerine aktarırdı. Fakat Sultan II. Abdülhamid, böyle bir âdeti hoş karşılamadığı için bir mevzu hakkında hangi bakan bakıyor ise kendisi direkt sultanın huzuruna çıkıp bütün meyveleleri dile getirebilir.⁶⁰

Bunun yanında Prens, hâlihazır vezîr-i âzam hakkında şöyle bilgi vermeye devam etti. “Vezîr-i âzamin adı Ahmet Cevad Paşa'dır. Kendisi tahminen 40 yaşında olup vezîr-i âzam görevine atanmadan önce Girit vali vekilliği yaptı. Bu zat, idarî işleri çok iyi yaptığı için çok hoşnut olunmuştu. Ben Türkiye'ye gelmeden iki ay önce vezîr-i âzam görevi boş idi. Sultan, başka vezirlere veya kıdeme bakmadan direkt onu vezîr-i âzam olarak atadı. Bunun için diğer vezirler ona fazla sıcak bakmadılar”.⁶¹

Prens'in, vezîr-i âzam ile sohbet ettiği konulardan birkaçı da Siyam'da yaşayan Müslümanlar'ın kültürü ve onların benimsedikleri hukuku, evlilik anlayışı vb.dir.

Prens, Siyam'da yaşayan Müslümanlar'ın kültürü hakkında şöyle bilgi verdi. “Tayland'daki Müslümanların bir kısmı asıl Taylandlılar diğer kısmı ise Malay ırkına mensup Müslümanlardır. Müslümanlar'dan Tay dili konuşanlar Tay kültürünü kabullenirken Malay dili konuşanlar da Malay kültürünü benimsemektedirler”.

Prens, oradaki Müslümanlar'ın evlilik anlayışı hakkında ise şöyle bilgi aktardı. “Tayland'da evlilik hakkında hukuk ve anasayamızda sınır veya çizgi yoktur. Tayland'da diğer dine mensup insanlarla evlenen birçok çift bulmak mümkündür. Doğacak çocuk da babasının dinine mensuptur”. Vezîr-i âzam, böyle bir âdet olduğunu öğrenince çok hoşuna gittiğini belirtti.

Vezîr-i âzam eğer ileride Türkiye ile Siyam arasında diplomatik ilişki kurulursa Siyam'da yaşayan Müslümanlar çok sevinecektir diye söyledi.

.....

60 Rajanubhab, *Pay Miang Teraki*, s. 142.

61 Rajanubhab, *Pay Miang Teraki*, s. 145.; Ahmed Cevad Paşa hakkında geniş bilgi için bkz. Abdülkadir Özcan, “Cevad Paşa” DİA, İstanbul 1993, VII, 430-431.

Tay Anayasası da inanç konusunda kişiyi serbest bırakmıştır. Herkes istediği gibi inanma hakkına sahiptir. Din konusunda bir zorlama veya ayrımcılık yapma diye birşey söz konusu değildir. Vezîr-i âzam bunu duyunca “Haliniz, Avrupalılar’dan kat kat daha iyi durumda. Bununla birlikte Türkiye’de de kişiye dini ile ilgili baskı yapılamaz” dedi.⁶²

Sonuç

Siyam kraliyet ailesinden biri olarak ilk defa İstanbul’a gelen Prens Damrong, Sultan II. Abdülhamid tarafından güzel bir şekilde ağırlandı. Heyet, sultan sayesinde Türk/Osmanlı milletini, yemeklerini, kültürünü, örf ve âdetini ve sanatlarını yakından görmüş ve tanımıştır.

Prens Damrong’un Türkiye ziyaretinde Tayland ile Türkiye arasında resmi olarak diplomatik ilişkilerin başladığını varsayılmak mümkündür.

Prens Damrong’un tuttuğu günlükten anlaşıldığı gibi Türkiye ve Tayland’daki sarayların mimari açısından birbirlerine çok yakın olduğu görülmektedir. Bunun sebebi, her iki ülkede de Avrupa’daki mimarinin iktibas edilmesidir.

Bu günlükte esas olarak benim merak ettiğim bazı hususlar şunlardır.

1. Prens Damrong ile birlikte gelen heyet, üyeleri de günlük tutuyorlar mıydı? Onların Türkiye hakkındaki düşünceleri nelerdir?. Ayrıca Osmanlı kaynakları (arşivleri) ile mukayeseli olarak araştırma yapılırsa, Prens Damrong İstanbul gezisi veyahut Tayland ile Osmanlı arasındaki ilişkiler hakkında daha zengin bir malzeme ortaya çıkacaktır.
2. Eğer Yerebatan Sarnıcı bir kenara bırakıldığında heyet, Ayasofya Camii ziyaretinden önce-sonra Sultan Ahmed Camisi’ne gitmiş miydiler? Prens Damrong’un günlüğünde yer almadığına göre onların oraya gitmemiş olma ihtimali vardır. Bunun gerekçeleri şöyle zikredebiliriz. Heyet, budist

.....

62 Rajanubhab, *Pay Miang Teraki*, s. 146-147.

BİR SİYAM PRENSİ'NİN KALEMİNDEN
XIX.YY'DA OSMANLI İSTANBULU

inancına sahip olduğu için sadece bir camiye götürmenin kâfi olduğu düşünölebileceği gibi belki de o anda Sultan Ahmet Camisi tadilatıta olduğu da akla gelebilir.

3. Sultan II. Abdülhamid, Tayland'dan gelen heyete bulunduğu kunuma göre birer madalya takdim ettirdi. Heyet de Türkiye'den ayrılmadan evvel sultana hediyeler sundu. Acaba sultanın verdiği madalyalar veya sultana sunulan hediyeler günümüzde nerede muhafaza ediliyor?

Siyam heyetinin Sultan II. Abdülhamid'in verdiği nişanlarla çekilen bir fotoğrafı

Siyam heyetinin Türk kıyafetiyle çekilen bir fotoğrafı